

Rozdział II

KIERUNKI I WYNIKI BADAŃ NAUKOWYCH

1. KIERUNKI BADAŃ NAD HISTORIĄ STAROŻYTĄ I ŚREDNIOWIECZNĄ POWSZECHNĄ

Badania w zakresie wymienionych w tytule dziedzin prowadziły w Uniwersytecie w latach 1945—1952 dwie samodzielne katedry: Historii Starożytnej (kierownik prof. Józef Wolski) i Historii Społecznej Starożytności i Średniowiecza (kierownik prof. Marian H. Serejski). W wyniku reorganizacji w 1952 r. zastąpiła je Katedra Historii Powszechnej, a w roku 1957 wyłoniła się z niej Katedra Historii Powszechnej Starożytnej i Średniowiecznej (do 1965 r. kierował nią prof. Marian H. Serejski, a następnie do 1970 r. prof. Halina Evert-Kappesowa). Katedra ta po przeprowadzonej w roku 1970 reformie organizacyjnej wyższych uczelni została przemianowana na Zakład Historii Powszechnej Starożytnej i Średniowiecznej, którym kierowali: do 1975 r. doc. Halina Evert-Kappesowa, od 1975 do 1979 r. doc. Bogumił Zwolski i kolejno doc. Waldemar Ceran.

W ramach Katedry, potem Zakładu, prowadzono badania nad dziejami starożytnymi, historią Bizancjum, wybranymi problemami z zakresu mediewistyki oraz nad dziejami nauki historycznej w XVIII—XX w.

Badania nad historią starożytną zainicjował prof. J. Wolski. W czasie pracy w Uniwersytecie Łódzkim, w latach 1945—1952, kontynuował badania rozpoczęte jeszcze przed II wojną światową, odnoszące się do dziejów hellenistycznego Iranu. Ich wynikiem było kilka publikacji poświęconych państwu Arsacydów, a w szczególności terytorialnemu rozprzestrzenianiu się państwa partyjskiego kosztem ziem monarchii Seleucydów, jego ustrojowi i życiu społecznemu.

Po odejściu prof. Józefa Wolskiego do Wrocławia dział starożytny objął doc. Leon T. Błaszczyk. Interesowały go początkowo problemy wiążące się z kryzysem ustroju republikańskiego w Rzymie, zwłaszcza zmiany zachodzące w łonie elity arystokratycznej, przeobrażenia, jakie były udziałem senatu rzymskiego oraz ideologia pisarzy końca republiki i początków cesarstwa¹. Następnie jego uwagę przyciągnęły zagadnienia kultury w Polsce XIX i XX w. Na ich marginesie zajął się badaniami nad antykiem na gruncie polskim w XIX i XX w. Opracował on także wybór tekstów źródłowych do nauki historii starożytnej w szkole.

Kiedy L. T. Błaszczyk całkowicie poświęcił się badaniu kultury muzycznej w Polsce, starożytność weszła na trwałe w zakres obowiązków dydaktycznych i programów badawczych zespołu bizantynistów, który uformował się na początku lat sześćdziesiątych u boku prof. H. Evert-Kappesowej. Warto dodać, że bizantynistyka tylko w kilku krajach na świecie jest przedmiotem regularnych zajęć uniwersyteckich i wszędzie indziej bizantyniści na uniwersytetach prowadzą zajęcia z historii starożytnej lub średniowiecznej.

W dorobku naukowym prof. dr H. Evert-Kappesowej wyodrębnić można kilka nurtów badawczych. Pierwszy z nich to unia lyońska, zawarta między Kościołem bizantyńskim i katolickim. W szeregu artykułów zbadała ona powody, dla których Bizancjum nawiązało stosunki ze Stolicą Apostolską w drugiej połowie XII w., w jakich okolicznościach doszło do zawarcia tej unii, reakcję na nią kleru i społeczeństwa bizantyńskiego oraz przyczyny, z powodu których została zerwana. Drugim problemem były stosunki bizantyńsko-łacińskie w przededniu upadku Konstantynopola. Autorka wykazała, że zajęcie Konstantynopola przez Turków było mniejszym złem niż liczenie na pomoc Zachodu, której podówczas nie był on w stanie udzielić, w zamian za unię z Kościołem zachodnim; ta bowiem musiałaby pociągnąć za sobą utratę niezależności Kościoła bizantyńskiego i duchowego przewodnictwa w świecie prawosławnym. Trzecim zagadnieniem były stosunki gospodarczo-społeczne na wsi bizantyńskiej w VII—IX w. Autorka wykazała, że w Bizancjum tego okresu istniała silna warstwa wolnych chłopów, indywidualnych posiadaczy ziemi, którą wzmocniła kolonizacja słowiańska. Ukazała również jak kolonizacja zmieniała swój charakter, jak wpływała na strukturę wsi bizantyńskiej na Bałkanach i wreszcie jak przebiegał proces uzależniania osiadłych na ziemiach bizantyńskich Słowian przez Cesarstwo². Czwartym zagadnieniem było funk-

¹ L. T. Błaszczyk, *Ze studiów nad senatem rzymskim w okresie schyłku Republiki*, Łódź 1965.

² H. Evert-Kappesowa, *Studia nad historią wsi bizantyńskiej w VII—IX wieku*, Łódź 1963.

cjonowanie w Bizancjum IV—VII w. pomocy społecznej i organizacji służby zdrowia. Ponadto H. Evert-Kappesowa jest autorką sporej ilości prac poruszających różnorakie kwestie z zakresu bizantynistyki, artykułów prezentujących dorobek polskich uczonych w tej dziedzinie, a także prac popularnonaukowych³. Jej zasługą jest przyswojenie językowi polskiemu fundamentalnej syntezy dziejów Bizancjum G. Ostrogorskiego.

Badania nad dziejami Bizancjum kontynuuje w Instytucie Historii troje uczniów prof. dr H. Evert-Kappesowej. Doc. W. Ceran zajmuje się okresem wczesnego Bizancjum, zaliczanym chronologicznie do historii starożytnej. Jego zainteresowania skupiają się zwłaszcza wokół dwóch zagadnień. Pierwszym są stosunki gospodarczo-społeczne w mieście wczesnobizantyńskim, a bliżej — różne kategorie rzemieślników i kupców, ich rola gospodarcza, poziom zarobków, obciążenia na rzecz miasta i państwa, ich ranga i mobilność na drabinie społecznej⁴. Drugim zagadnieniem, które przyciągnęło jego uwagę, są relacje między Kościołem a państwem w IV w.; mówiąc dokładniej zajął się problemem kształtowania się symbiozy Kościoła chrześcijańskiego i Cesarstwa Bizantyńskiego oraz reakcją Kościoła na rządy Juliana Apostaty, programowego wroga religii chrześcijańskiej⁵. W. Ceran jest także autorem kilku prac sprawozdawczych, przedstawiających dorobek polskiej bizantynistyki. Piotr Krupczyński, także interesujący się wczesnym Bizancjum, przedstawił na przykładzie Belizariusza, jak kształtowały się w Bizancjum wzajemne stosunki między dowódcami wojskowymi, między dworem cesarskim a głównodowodzącym, jakie trudności musiał przezwyciężyć Belizariusz w trakcie swoich kampanii na Zachód⁶. Późnym Bizancjum zajmuje się w tym sronie dr Małgorzata Dąbrowska. W swojej rozprawie autorka zbadała starania cesarza bizantyńskiego Michała VIII Paleologa zabiegającego o pozyskanie sobie przychylności, za cenę unii Kościołów, króla francuskiego Ludwika IX Świętego, aby przy jego pomocy paraliżować wroga Bizancjum poczynania na Zachodzie, zwłaszcza organizowaną przez Karola Andegawenckiego wyprawę przeciw Bizancjum⁷.

³ H. Evert-Kappesowa, *Historie konstantynopolitańskie*, Warszawa 1964.

⁴ W. Ceran, *Rzemieślnicy i kupcy w Antiochii i ich ranga społeczna (II połowa IV wieku)*, Wrocław 1969.

⁵ W. Ceran, *Kościół wobec antychrześcijańskiej polityki cesarza Juliana Apostaty*, Łódź 1980.

⁶ P. Krupczyński, *Trudności zachodnich wypraw Belizariusza*, Łódź 1981.

⁷ M. Dąbrowska, *Bizancjum, Francja i Stolica Apostolska w drugiej połowie XIII wieku*, Łódź 1986.

Do problematyki starożytnej sięgnął również mediewista doc. B. Zwolski, który przedstawił dyskusję historyków radzieckich nad upadkiem ustroju niewolniczego.

Wśród pomocy dla studentów studiujących historię starożytną i średniowieczną wymienić należy wybór tekstów źródłowych, opracowanych przez M. H. Serejskiego przy współpracy H. Evert-Kappesowej i B. Zwolskiego.

Badania nad historią powszechną średniowiecza prowadzili w Instytucie Historii prof. M. H. Serejski i jego uczniowie. M. H. Serejski początkowo nawiązywał do swoich badań rozpoczętych jeszcze przed II wojną światową, a mianowicie nad monarchią karolińską. Opublikował przyczynkę analizującą rolę papieża i Karola Wielkiego w koronacji tego drugiego na cesarza oraz książkę popularnonaukową na temat rządów tego władcy, ukazanych na szerokim tle epoki⁸. Jest on również autorem pracy popularnonaukowej prezentującej charakterystyczne rysy dziejów Bizancjum. Wśród jego uczniów, pracowników Instytutu Historii UŁ, mediewistyką zajmowali się: dr Wanda Sulikowska (pracownik Katedry do 1964 r.), autorka studium o strachu przed końcem świata jako jednym z elementów ideologii w średniowieczu oraz mgr Tadeusz Hübner, który przed swoją przedwczesną śmiercią opublikował fragment rozprawy doktorskiej, traktującej o kształtowaniu się poczucia narodowości w Anglii średniowiecznej.

Problematyką z pogranicza historii powszechnej i historii Polski zajmuje się dr Romuald Wróblewski. Jego badania koncentrują się na drogach przenikania do Polski okresu Odrodzenia informacji o Ameryce i jej mieszkańcach, na sposobie kształtowania się w Polsce renesansowej nomenklatury geograficznej, na ocenianiu przez Polaków faktu odkrycia Ameryki⁹.

Profesor dr M. H. Serejski w wywiadzie udzielonym „Tygodnikowi Powszechnemu” (25 V 1975), wskazywał na trudności, jakie piętrzą się przed historykiem, który chce poświęcić się badaniom nad średniowieczem powszechnym. Trudności te są również udziałem grona bizantynistów. Jednakże dzięki przychylności władz Uczelni i Instytutu Historii UŁ, Dyrekcji Biblioteki UŁ, kierownictwa Biblioteki Instytutu Historycznego UŁ udało się skoncentrować w Łodzi większość czasopism bizantynistycznych, zgromadzić księgozbiór podstawowych źródeł i opracowań. Z każdym rokiem powiększa się on, umożliwiając rozwój studiów bizantynistycznych na gruncie łódzkim. Podobnym zapleczem nie dyspo-

⁸ M. H. Serejski, *Karol Wielki na tle swoich czasów*, Warszawa 1953.

⁹ R. Wróblewski, *Znajomość Ameryki w Polsce okresu Odrodzenia*, Warszawa 1977.

nują w Łodzi średniowiecznicy powszechni, dlatego też trudno liczyć, by ta dziedzina historyczna mogła się u nas rozwinąć.

2. KIERUNKI BADAŃ NAD HISTORIĄ POWSZECHNĄ NOWOŻYTĄ I NAJNOWSZĄ

Badania nad historią powszechną nowożytną i najnowszą były prowadzone od początku istnienia Instytutu Historii. Z okazji setnej rocznicy Wiosny Ludów została opracowana i wydana 5-tomowa publikacja pod redakcją prof. Natalii Gąsiorowskiej¹⁰. W pracy tej omówiono m. in. rewolucję 1848 r. we Francji (Józef Dutkiewicz) i Włoszech (Anna Rynkowska) oraz sytuację polityczną W. Brytanii (Henryk Katz). Przedstawiono położenie gospodarczo-społeczne Europy w połowie XIX w. (Natalia Gąsiorowska) i zagadnienie ustroju Niemiec w okresie Wiosny Ludów (Stanisław Sreniowski). Sporo uwagi poświęcono podłożu ideologicznemu ruchów rewolucyjnych i wolnościowych w Europie lat 1846—1849. Omówiono francuski socjalizm utopijny (Gryzelda Missalowa), socjalizm naukowy (Henryk Katz), a także karbonaryzm i masonerie (W. Łukaszewicz). Publikacja *W stulecie Wiosny Ludów* była pierwszą próbą syntetycznego przedstawienia wydarzeń europejskich z lat 1846—1849 przy zastosowaniu metody materializmu historycznego i dialektycznego przez polskich historyków. Do tej pory zajmuje trwała pozycję w polskiej historiografii.

W latach pięćdziesiątych i sześćdziesiątych badania z zakresu historii powszechnej koncentrowały się wokół następujących problemów: 1) międzynarodowe aspekty powstania listopadowego 1830 r., 2) dzieje społeczno-polityczne Anglii w drugiej połowie XIX w., 3) stosunki Polski z Zachodem w XVIII w., 4) problematyka mniejszości narodowych w Lidze Narodów.

Profesor J. Dutkiewicz kontynuował rozpoczęte w okresie międzywojennym badania dotyczące stanowiska mocarstw zachodnich wobec ruchu narodowowyzwoleńczego Polaków w latach 1830—1831. W 1950 r. ukazała się rozprawa *Francja a Polska w r. 1831*. Ostatnia praca z tego cyklu *Anglia a sprawa polska w latach 1830—1831* wyszła drukiem w 1967 r.¹¹ Na uwagę zasługuje też rozprawka *Watykan wobec Królestwa*

¹⁰ *W stulecie Wiosny Ludów 1848—1948*, red. N. Gąsiorowska, t. I—V, Warszawa 1948—1953.

¹¹ J. Dutkiewicz, *Francja a Polska w r. 1831*, Łódź 1950; idem, *Anglia a sprawa Polska w latach 1830—1831*, Łódź 1967.